

Scandia

TIDSKRIFT FÖR HISTORISK FORSKNING

Årgång 2025 • band 91 • häfte I

Redaktör & ansvarig utgivare

Professor Wiebke Kolbe

Redaktionssekreterare

Docent Johannes Ljungberg

Webbredaktör

Docent Sara Ellis Nilsson

Ekonomi- & prenumerationsansvarig

Professor emeritus Lars Edgren

Övriga redaktionsmedlemmar/styrelse

Docent Liesbeth Geevers, ordförande

Professor Hanne Sanders, Lunds universitet

Docent Henrik Rosengren, Lunds universitet

Biträdande professor Stefan Nyzell, Malmö universitet

Ph.d. Morten Fink-Jensen, Københavns universitet

Ph.d. Lene Sofie Bak, Københavns universitet

Fil.dr Ingmarie Danielsson Malmros, Malmö universitet

Fil.dr Robert Nilsson Mohammadi, Malmö universitet

Professor Lisa Hellman, Lunds universitet

Fil.dr Kristiina Savin, Lunds universitet

Fil.dr Ylva Grufstedt, Malmö universitet

© Stiftelsen Scandia

Förlag och grafisk form

Universus Academic Press, Christer Isell

Omslag

Gabriella Lindgren

Engelsk språkgranskning

Rikard Ehnsjö

Omslagsbild

Palatset Makalös i Stockholm, där Jonas Lorin (jfr Asger Wienbergs artikel i detta nummer) hade sin arbetsplats som anställd hos Magnus Gabriel De la Gardie.

Plansch av Erik Dahlberg, ingår i *Suecia antiqua et hodierna*, 1730

Tryck

Mediatryck, Lund

Redaktionsråd

Advisory Board

SARI AUTIO-SARASMO, docent
Helsingfors universitet

ANDREAS MARKLUND, fil.dr
Lunds universitet

MICHAEL H. GELTING, professor
University of Aberdeen

FLEMMING MIKKELSEN, Dr.scient.pol.
Københavns universitet

MATS HALLENBERG, docent
Stockholms universitet

JES FABRICIUS MØLLER, Ph.d.
Københavns universitet

ORSI HUSZ, docent
Uppsala universitet

BERTEL NYGAARD, Ph.d.
Aarhus universitet

KARIN HASSAN JANSSON, docent
Uppsala universitet

DORTHE GERT SIMONSEN, Ph.d.
Københavns universitet

PASI IHALAINEN, professor
Jyväskylä universitet

SVEIN ATLE SKÅLEVÅG, professor
Universitetet i Bergen

NINA JAVETTE KOEFOED, Ph.d.
Aarhus universitet

ERIK THOMSON, associate professor
University of Manitoba

KIMMO KATAJALA, professor
Östra Finlands universitet

PAUL WARDE, professor
University of Cambridge

KARIN KVIST GEVERTS, docent
Svenska institutet för Förintelseforskning

ULF ZANDER, professor
Lunds universitet

PIRJO MARKKOLA, professor
Jyväskylä universitet

Innehåll

Redaktören har ordet <i>Wiebke Kolbe</i>	5
Reduktionen som erfarenhet. Kris och hoppfullhet i 1680-talets aristokratiska hushåll <i>Asger Wienberg</i>	12
Sekelskiftets folkhem. Om ordets skandinaviska sammanhang och faktiska betydelse i svensk politik <i>Nils Edling</i>	40
Orkanen på Skt. Croix, 1916. Katastrofehandling som forskelsbehandling i den sene kolonitid <i>Louise Bundgaard, Kamilla Matthiassen, Fiona G. Otten, Anne Katrine H. Pedersen & Bo Poulsen</i>	67
Buñuel i Krylbo. Videokassetterna och biograffilmen i svenskt 1970-tal <i>Dennis Magnusson</i>	96
Scandia debatt The Rus of Ahmad Ibn Fadlan as Slavic Severians <i>Maksym Kyrychenko</i>	125
Scandia introducerar Det häpnadsväckande, övernaturliga och spektakulära. Fantastiken och historiska studier <i>Cecilia Trenter</i>	145
Scandia utblick Museidefinition, museidebatt och "att vara ett museum" i den globala samtiden <i>Olga Zabalueva</i>	163
Recensioner Monografier	
Nelly Thüring. Teosof, feminist, socialist <i>Malin Arvidsson. Recenserad av Eva Helen Ulvros</i>	178
Fängslade öden. Tjuvar och bedragare i 1800-talets Sverige <i>Bonnie Clementsson. Recenserad av Roddy Nilsson</i>	180
Att fästa sig vid staten. Äktenskap, arbete och ansvar i svensk samhällsdebatt 1750–1830 <i>Karin Hassan Jansson. Recenserad av Paul Borenberg</i>	182

A Political History of Sport in Sweden <i>Jens Ljunggren. Recenserad av Lars Edgren</i>	183
Politikens åldersgränser. Rösträtt och valbarhet i Sverige från 1840-tal till 1920-tal <i>Bengt Sandin. Recenserad av Björn Lundberg</i>	185
Kunskapens stora hus. Huvudlinjer i universitetets historia <i>Johan Östling. Recenserad av Elis Wibacke</i>	187
Avhandlingar	
Mellan rörelse och stillhet. Minne och flykt i unga människors berättande 2009–2021 <i>Emma Hall. Recenserad av Ann-Catrin Östman</i>	189
Making Themselves Heard. Women's and Men's Voice Through the Regional Petitioning Process in Sweden, 1758–1880 <i>Jezzica Israelsson. Recenserad av Pär Frohnert</i>	191
Anti-Jewish Racism. Exploring the Swedish Racial Regime <i>Hansalbin Sältenberg. Recenserad av Sofie Lene Bak</i>	193
Antologier	
Lärlarliv i historien <i>Sara Backman Prytz, Joakim Landahl & Johannes Westberg recenserad av Karen E. Andreassen</i>	196
Health and Society in Early Modern Sweden. <i>Mari Eyice & Charlotta Forss (red.). Recenserad av Tove Paulsson Holmberg</i>	198
Associative Governance in Scandinavia. Organizing Societies by "Combining Together" <i>Anker Brink Lund, Haldot Byrkjeflot & Søren Christensen (red.). Recenserad av Flemming Mikkelsen</i>	200
Läromedel	
Kunskapshistoria. En introduktion <i>David Larsson Heidenblad & Johan Östling. Recenserad av Sven Widmalm</i>	204
Mindre uppmärksammade historiska jubileer <i>Teckning av Fredrik Tersmeden</i>	207

Redaktören har ordet

Wiebke Kolbe

Det föreliggande *Scandia*-numret är det första som kommer ut i tryck och digitalt med Open Access samtidigt. På det viset kan *Scandia* läsas lättare av fler. Numret innehåller artiklar på tre språk och om vitt skilda ämnen, så det erbjuder något för varje smak.

Asger Wienberg undersöker hur Magnus Gabriel De la Gardies sekreterare och arkivarie Jonas Lorin upplevde reduktionen på 1600-talet och hur hans framtidsförväntningar formades av kulturella föreställningar och litterära former i samtiden. Studien utgår från erfarenhetsbegreppet och har målet att utforska hur Lorins personliga drivkrafter formades i hans specifika situation. Den analyserar de idéer och genrer som möjliggjorde respektive begränsade hans erfarenheter som delar av en retorisk repertoar.

Nils Edling kartlägger de olika användningarna av begreppet folkhem i svenska politiska debatter 1850–1920. Han visar hur litet ordet betydde och att det inte väckte någon kontrovers. Metaforen folkhemmet var inte ett nyckelord i svensk politik kring sekelskiftet 1900.

Louise Bundgaard, Kamilla Matthiassen, Fiona G. Otten, Anne Katrine H. Pedersen och Bo Poulsen undersöker följderna av den orkan som drabbade ön St. Croix i kolonin Dansk Vestindien i oktober 1916. De genomför en kvantitativ och topografisk analys av 1 568 ansökningar från invånarna på St. Croix om hjälp med att reparera skadorna efter orkanen. Ansökningarna ger en inblick i hur orkanen påverkade de olika sociala skikten på ön. Artikeln analyserar också hur bidrag och lån fördelades ojämnt mellan sociala grupper genom medvetna prioriteringar från regeringens sida.

Dennis Magnusson tar sig an en utforskad episod i svensk mediehistoria genom att undersöka Svensk Filmindustris och också Sveriges första videokassettbiograf på Röda Kvarn i Stockholm, som öppnades i april 1974 och var verksam i drygt ett år. Detta gjorde det möjligt för besökarna att välja vilken film de ville se och när, vilket innebar ett avsteg från de konventionella programstyrda visningarna i stora biografsalonger. Artikeln visar hur Svensk Filmindustris tidiga införande och unika tillämpning av videokassettekniken utmanade samtida filmdistributionsmetoder och konsumtionsmönster i Sverige.

Under rubriken ”*Scandia* debatt” presenterar Maxym Kyrychenko en tolkning av ruserna som var framträdande i östslavisk historieskrivning under nästan ett sekel men sedan dess har blivit mindre populär. Han behandlar de historiska tolkningarna av den rusiska stam som nämns av Ahmad Ibn

Fadlan, en arabisk resenär som besökte Volga i Bulgarien i början av 900-talet. Ruserna har under lång tid varit föremål för debatt, med olika teorier som föreslår deras ursprung som antingen skandinaviska vikingar, slaver eller till och med en specifik slavisk stam som kallas severianerna. Medan modern forskning lutar åt att identifiera ruserna som skandinaver, fokuserar den här artikeln på den mindre utforskade hypotesen att de var severianer.

I "*Scandia* introducerar" skriver Cecilia Trenter om fantastikens roll i historiska studier och betonar dess betydelse för att förstå historiska sammanhang och förändringar. Fantastiken fungerar som ett verktyg för att undersöka hur kunskap om världen uppfattades under olika historiska perioder och är ett legitimt studieobjekt inom historisk forskning. Representationer av det fantastiska, ofta kopplade till tabubelagda ämnen och normbrytande fenomen, skapar gruppgemenskap och erbjuder sätt att förstå världen.

I "*Scandia* utblick" belyser Olga Zabalueva nyare trender i svensk och internationell museidebatt. Hon hänvisar till museernas förändrade roll och funktioner i den globala samtiden, med fokus på museiaktivism, bevarandekompetens och museernas politiska och ideologiska natur. Artikeln argumenterar för behovet av en radikal förändring av museernas institutionella strukturer för att de ska kunna överleva och vara relevanta i dagens samhälle.

Dessutom innehåller även detta nummer av *Scandia* en stor recensionsavdelning som bjuder på recensioner av avhandlingar, monografier och antologier om nordisk historia. Detta är den sista recensionsdelen som har tagits hand om av Johannes Ljungberg. Till sommaren kommer han att sluta som *Scandias* recensionsredaktör och redaktionssekreterare. Vi från redaktionen och styrelsen riktar ett varmt tack till Johannes för flera års mycket gediget och engagerat arbete. Samtidigt välkomnar vi hans efterträdare Andrés Brink Pinto, fil.dr i historia och forskare på Historiska institutionen vid Lunds universitet.

Wiebke Kolbe

Medverkande i detta nummer

LOUISE BUNDGAARD (f. 1998) er cand.mag. i historie fra Aalborg Universitet med speciale i *animal history* og dansk købstadshistorie. Hendes speciale ”Fra vild køter til civiliseret medborger; om civilisering og udryddelse af den danske købstadshund, 1600–1907” er kulminationen på hendes deltagelse i forsknings- og formidlingsprojektet Det mangeartede museum (2022–2025) på De Kulturhistoriske Museer Holstebro. Specialet har dannet grundlaget for et kapitel i bogen *Dyrens byhistorie i Holstebro* (Aarhus Universitetsforlag, under forberedelse), hvor hun har bidraget med flere kapitler om menneske–dyr-relationer. Efter afhandlingen, har hun fortsat sit arbejde med at udbrede *animal history* i Danmark. I øjeblikket arbejder hun på en bog om hundens Danmarkshistorie (Aarhus Universitetsforlag). E-mail: bundgaard2506@gmail.com.

NILS EDLING (f. 1961) är professor i historia vid Stockholms universitet. Hans nuvarande VR-finansierade projekt handlar om högern och folket ca 1890–1930 och organisationerna som arbetade för att vinna folkligt stöd för en konservativ politik under demokratins långsamma genombrott. Han har 2023–2025 debatterat folkhemmets historia i *Historisk tidskrift* och hans bok *Folkhemmet. Historien om ett svenskt nyckelord* utkommer 2026. Adress: Stockholms universitet, Historiska institutionen, 106 91 Stockholm; e-post: nils.edling@historia.su.se

MAKSYM KYRYCHENKO (b. 1982) is an assistant professor of history of medicine at V. N. Karazin Kharkiv National University. He defended his PhD thesis on the historiography of the history of the Severians at the faculty of history at Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine, in 2019. His interests lay between Historiography, source study and history of medicine. He is the author of *Historiography of the History of the Severians. Issues of Historical Deconstruction* (2020) and several articles, including ”Forms of the Ethnonym ‘Severians’ in the Slavic Chronicles” in *The European Philosophical and Historical Discourse* (2017:3:3) and ”Anthropological Studies in the historiography of the History of the Severians” in *Eminak* (2018:3:23). Address: V. N. Karazin Kharkiv National University, the School of Medicine, sq. Svobody, 6, Kharkiv, Ukraine; email: m.i.kiritchenko@karazin.ua.

DENNIS MAGNUSSON (f. 1991) är doktorand i teknikhistoria på Chalmers tekniska högskola. Hans projekt, Internet@Sweden, kommer att undersöka svensk internethistoria främst under 1980- och 1990-talen. Han skrev sin masteruppsats om videokassetternas tidiga historia inom tv- och filmbranscherna vid Stockholms universitet våren 2023. Artikeln är en omarbetad version av en delstudie som ingick i uppsatsen som gick under samma titel. Adress: Institutionen för Teknikens ekonomi och organisation, Chalmers tekniska högskola AB, 412 96 Göteborg; e-post: dennisma@chalmers.se.

KAMILLA MATTHIASSEN (f. 1998) er cand.mag. fra Aalborg Universitet og arbejder med rets-, køns- og digitalhistorie, med særlig fokus på 1800-tallets straffefanger og deres indvirkning på fængselsvæsenets udvikling. I sit arbejde har hun udnyttet computationelle metoder, bl.a. til at udvikle tekstgenkendelsesmodellen "19th century handwriting (Chr.)" i *Transkribus*. Undervejs har hun udgivet flere artikler om disse ofte oversete kriminelle individer i universitets tidsskrift *Tendens*. Hun er desuden medlem af forskningsfællesskaberne The Center of Excellence in History of Experience ved Tampere Universitet og Videnshistorisk Netværk i Danmark. Hun arbejder i øjeblikket videre med sit speciale om fangerne fra Christianshavn Kvindefængsel. E-mail: kamillamatth@gmail.com.

FIONA GESINE OTTEN (f. 1997) er kandidatstuderende ved Aalborg Universitet med speciale i køn og magtstrukturer indenfor sundhed og medicinshistorie. I øjeblikket beskæftiger hun sig med det danske sundhedsberedskab, herunder dets udvikling og fokusområder fra 1850'erne og frem. Hun er ligeledes meget interesseret i forskellene mellem Danmark og Tyskland, og arbejder i den forbindelse sammen med to kandidatsstuderende fra die Bergische Universität Wuppertal. Derudover er hun del af netværket Gender-history, i hvilken sammenhæng hun var med til at organisere og afvikle sidst afholdte arrangementet Geschlechterhistorischer Studientag (2024). E-mail: otten.fiona@gmail.com.

ANNE KATRINE HOLM PEDERSEN (f. 1997) er kandidatstuderende ved Aalborg Universitet med speciale i kriminalitetshistorie og straffepraktis i Nordisk middelalder. På indeværende tidspunkt skriver hun kandidatspeciale om kvinders retsstilling i Sverige og Danmark i perioden 1474–1523. Specialet baseres på domssager vedrørende vold, frarøvelse af liv, berigelseskriminalitet og seksualforbrydelser indført i *Stockholms stads tänkeböcker* og udvalgte diplomatarier fra forskellige byer i Danmark. Ved siden af specialet arbejder hun også på udgivelsen af en artikel, der behandler sammenhængen mellem kætteri, mosaisk ret og brug af bålstraf i 1507 på den lille danske ø, Læsø. E-mail: annekatrineholmp@gmail.com.

BO POULSEN (f. 1976) er dr.phil. (2017), ph.d. (2006) og professor i historie ved Aalborg Universitet med speciale i miljøhistorie, maritim historie, havforskningshistorie og katastrofehistorie. For sin tværvidenskabelige forskning, såsom monografierne *Dutch Herring. An Environmental History, c. 1600–1860* (Aksant, 2008), *Global Marine Science and Carlsberg. The Golden Connections of Johannes Schmidt (1877–1933)* (Brill, 2016) og *Stormflod* (Aarhus Universitetsforlag, 2019), har Poulsen modtaget priser for Årets Forskningsprojekt i Danmark (Videnskab.dk, 2009), Hoogendijk-prisen (2006), og Anderson-medaljen (shortlist, 2017). Ved siden af sit arbejde som leder af en række forskningsprojekter, har Poulsen virket for at fremme forskningens infrastruktur gennem en lang række tillidshverv i ind- og udland. Poulsen var 2019–2023 PI på forskningsprojektet, Living on the Edge, støttet af Danmarks Frie Forskningsfond. Denne artikel udgør et bidrag til dette projekt. Adresse: Institut for politik og samfund, Det Humanistiske og Samfundsvidenskabelige Fakultet – Historie, Aalborg Universitet, Fibigerstræde 1, 17, 9220 Aalborg Øst, Danmark; e-mail: bpoulsen@dps.aau.dk.

CECILIA TRENTER (f. 1967) är professor i historieförmedling och historiedidaktik vid Malmö universitet. Hennes forskning omfattar historiografi, kulturarv, historiebruk och minnesstudier. Hon har bl.a. tillsammans med David Ludvigsson och Martin Stolare publicerat *Here and Now at Historic Sites. Pupils and Guides Experiencing Heritage* (Cambridge University Press, 2024). Trenter leder tillsammans med Anna Höglund det nordiska nätverket Fantastik och kulturvetenskaper och har även tillsammans med Höglund redigerat *The Enduring Fantastic. Essays on Imagination and Western Culture* (McFarland, 2021) som utforskar hur det fantastiska har använts i västerländska samhällen sedan medeltiden för att organisera och materialisera abstraktioner för att förstå den rådande sociala ordningen. Adress: Institutionen för samhälle, kultur och identitet, Malmö universitet, 205 06 Malmö; e-post: Cecilia.Trenter@mau.se.

ASGER WIENBERG (f. 1999) är doktorand i historia vid Lunds universitet. Hans avhandlingsprojekt rör människors vardagliga erfarenheter av meritokrati och hur de uppkom och förändrades i Sverige och Brandenburg-Preussen under 1600- och 1700-talen. Särskilt intresserar han sig för hur meritokratis roll i människors liv utmejslades i samspel med praktiker, medieformer och framväxande institutioner. Tidigare har han forskat och publicerat artiklar om förväntningar på socialt avancemang och erfarenheter av konkurrens i det svenska Östersjöområdet mellan 1680 och 1770, om karriärmöjligheter och kunskaps-cirkulation i stormaktstidens aristokratiska godsmiljöer, om

lågadelns informella nätverk på 1500-talet samt om bönders användning av bomärken under tidigmodern tid. Hans senaste artikel, "Upprörd eller uppmuntrad? Konkurrens och social rörlighet i det tidigmoderna svenska Östersjöområdet", publicerades i *Karolinska förbundets årsbok 2024*. Adress: Lunds universitet, Historiska institutionen, Box 192, 221 00 Lund; e-post: asger.wienberg@hist.lu.se.

OLGA ZABALUEVA (f. 1984) är fil.dr och lektor i museologi vid Umeå universitet. Hon disputerade 2023 på Linköpings universitet med avhandlingen *"Not All Museums". Memory, Politics, and Museum Activism on the Move*, som ur ett kritiskt perspektiv undersöker förändringar i museivärlden, både i Sverige och globalt. Tidigare har Zabalueva arbetat på kulturarvsinstitutioner i både Ryssland och Sverige. Hennes forskning är tvärvetenskaplig och omfattar museologin som ämne, kulturpolitikens roll i museiväsendet, migrationshistoria samt museiaktivism. Hon är särskilt intresserad av historiebruk, propaganda och kulturella minnen, dekoloniseringsprocesser inom museologin, kunskapsbevarande och överföring inom kulturella institutioner, etiska utmaningar i samtidsdokumentation, kulturpolitik och armlängds avstånd samt kulturbranschens osäkra arbetsförhållanden. Adress: Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet, 901 87 Umeå; e-post: olga.zabalueva@umu.se.

Recensenter

KAREN E. ANDREASEN, fil.dr i utbildningsvetenskap, Ålborgs universitet

SOFIE LENE BAK, fil.dr i historia, Köpenhamns universitet

PAUL BORENBERG, fil.dr i historia, Stockholms universitet

LARS EDGREN, prof.em. i historia, Lunds universitet

PÄR FROHNERT, prof. i historia, Stockholms universitet

TOVE PAULSSON HOLMBERG, fil.dr i idé- och lärdomshistoria, Lunds universitet

BJÖRN LUNDBERG, docent i historia, Lunds universitet

FLEMMING MIKKELSEN, fil.dr i statsvetenskap, Köpenhamns universitet

RODDY NILSSON, prof.em. i historia, Linnéuniversitetet

EVA HELEN ULVROS, prof.em. i historia, Lunds universitet

ELIS WIBACKE, doktorand i historia, Linköpings universitet

SVEN WIDMALM, prof. i idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet

ANN-CATRIN ÖSTMAN, docent i agrarhistoria, Åbo Akademi